

VII

19. Yüzyılın İkinci Yarısında Ordu ve Giresun Kazalarında Ermeniler

Yrd. Doç. Dr. Oktay KARAMAN

Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Giresun

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahilinde önemli vilayetlerinden birisi de Trabzon'dur. İncelenen dönemde bu vilayete bağlı olan Ordu ve Giresun kazaları, gayrimüslimlerin de yaşadığı önemli yerleşim birimleridir. Her iki kazada da nüfus olarak Müslümanlardan sonra Rumlar ve Ermeniler önemli bir yekûn teşkil eder.

Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş aşamasından itibaren ülke nüfusunun bir bölümünü gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Bu gayrimüslim nüfusun, devlet ve Müslümanlarla ilişkileri, hak ve görevleri İslam Hukuku'nun belirlediği çerçevede şekillenmekteydi. Millet sistemi kapsamında her biri birer millet olarak tanınan büyük gayrimüslim gruplar, kendilerini devlet nezdinde temsil ve idare eden liderlerini usullerince seçmekte, padişah da tayin etmekteydi. Seçilen bu kişiler cemaatin hem dinî, hem de idarî lideri olarak devlete karşı sorumluydular. Aynı zamanda devlet taşradaki gayrimüslim nüfusun kendi dinî temsilcileri olmasına da önem vermekteydi. Gayrimüslimlerden millet olarak teşkilatlanan üç büyük grup ülkede önemli bir nüfusa sahip olan Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdi¹.

ORDU KAZASINDA ERMENİLER

Ermeniler Ordu'ya XVIII. yüzyılın sonlarında Sivas, Karahisar ve Suşehri'nden gelmişlerdir. Ermeni kayıtlarında Ordu Kazası'nda

yaşayan ve özellikle güğüm, ibrik ve bakraç zanaatıyla uğraşan Ermeniler, XVIII. yüzyılda kasabaya gelen Hemşinli ve Karadereliler olduğu iddia edilmektedir. Kazanın Boztepe Mahallesi'nde yerleşmiş olan bu Ermeniler XIX. yüzyılın ortalarına kadar pek varlık gösterememişlerdir. Ancak Tamzara ve Giresun'dan gelen Ermenilerle birlikte Zeytun ve Saray mahallelerine yerleşerek liman ticaretinde söz sahibi olmuşlardır². 1850 yıllarında kazadaki Ermeniler 100–120 hane civarında olup 1852 yılında kiliselerini, 1860 yılında da ilkokullarını yaptırmışlardır³.

XV. ve XVI. yüzyıllarda gayrimüslimlerin yaşamadığı kazada, XIX. yüzyılda nüfus dengeleri değişmeye başlamıştır. 1860'da kazada 3.000 Ermeni nüfus bulunmaktadır⁴. Kazada gayrimüslim nüfusun önce sayı, sonra oran olarak artmaya başlaması XIX. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Avrupa merkezli ekonomik gelişmeler ve batı ile yapılan ticaret, başlangıçta halkın bütün kesimlerine eşit şartlar sağlamıştır. Ancak zamanla kapitülasyonlar, batılı tüccarların ilişkilerinde gayrimüslimleri tercih etmeleri gibi sebepler sahil şehirlerinde gayrimüslim nüfusa avantaj sağlamıştır. Gayrimüslim nüfusun Anadolu'nun iç kısımlarından sahillere doğru olan hareketleri, XIX. yüzyılda hızlanmıştır⁵. 1869–1914 tarihleri arasında Osmanlı nüfus sayımlarına ve Trabzon Vilayeti Salnamesine göre kazanın Ermeni ve toplam nüfusları şöyledir: 1869'da 5.422 Ermeni toplam 68.298, 1878'de 6.660 Ermeni toplam 82.514, 1882-1884'de 7.552 Ermeni toplam 97.721, 1895'de 7.871 Ermeni toplam 98.647, 1904'de 9.983 Ermeni toplam 119.145, 1914'de ise 12.349 Ermeni toplam 142.275 olmuştur. Kazanın merkez kasabasında ise 1869'da 2.890 Ermeni toplam 22.814, 1878'de 3.982 Ermeni toplam 27.456, 1904 yılında ise 5.728 Ermeni toplam 39.762'a ulaşmıştır⁶.

Ermeni nüfus 1869'da 5.422 iken 1914'de 12.349'a çıkarak % 227,7 miktarında bir artış sağlamıştır. Bu artışa rağmen kaza genelindeki nüfus miktarlarına bakıldığında Ermeni nüfusu toplam nüfusun sadece % 8'ini oluşturmaktadır (Tablo 1)⁷.

Tablo 1: Ordu ve Merkez Kaza Nüfusu

	Ordu				Ordu Merkez Kazası			
	Müslim	Rum	Ermeni	Toplam	Müslim	Rum	Ermeni	Toplam
1869	53.478	9.398	5.422	68.298	15.326	4.598	2.890	22.814
1878	65.916	9.938	6.660	82.514	18.222	5.252	3.982	27.456
1893	79.771	10.398	7.552	97.721	-	-	-	-
1895	80.333	10.443	7.871	98.647	-	-	-	-
1902	91.139	13.736	-	-	-	-	-	-
1903	110.185	13.658	-	-	-	-	-	-
1904	94.974	14.188	9.983	119.145	26.796	7.238	5.728	39.762
1914	111.421	18.505	12.349	142.275	-	-	-	-

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanının ilanına kadar gayrimüslimlerin eğitimi, ait oldukları cemaatin ruhani liderlerinin idaresindeki dinî eğitim veren ve din adamı yetiştirmeyi hedefleyen ruhban okulları tarafından yürütülüyordu. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gayrimüslimlerin artan ticari faaliyetlerinden dolayı görülen zenginleşme ile ortaya çıkan yeni sınıfın kilise ve cemaatin idaresinde söz sahibi olmasıyla, eğitimde lâikleşme başladı. Ruhban okullarından ayrı olarak yeni eğitim ve öğretim kurumlarının açılmasına neden oldu. Gayrimüslimlerin eğitim işleri ilk olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle bir düzene bağlandı. Nizamname ile gayrimüslim çocuklar için çoğunlukta buldukları yerlerde birer resmi sıbyan ve rüştiye mekteplerinin açılmaları planlanmıştır⁸. Bu nizamname gereğince Ordu'da 6 Ermeni mektebinde toplam 276 öğrenci eğitim görmektedir⁹.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ordu Kasabası'nın toplam 6 mahallesi olup bir tanesi Ermeni mahallesidir. Mahallede 280 hanede toplam 1.703 Ermeni yaşamaktadır.¹⁰

İncelenen dönemde kazada yaşayan Ermeniler buradan daha iyi yaşam şartlarının olduğu yerlere göç etmek istemişler ancak bazen bu istekler reddedilmiştir. Karakiraz maa Musa Karık Köyü'nde yaşayan Ermeniler 24 imzalı bir dilekçeyle köyde arazileri olmadığı için zor şartlarda yaşadıkları, buna artık tahammülleri kalmadığı gibi ekonomik kaygı ve gerekçelerle, boş yerler olduğunu duyduklarının Sinop ve çevresinden kendilerine yer gösterilerek iskân edilmek istediklerini bildirdiler. Fakat Sinop'un bağlı bulunduğu Kastamonu Vilayeti, yer olmadığı için Ermenilerin bu isteklerini reddetmiştir¹¹.

Ordu Kazası'nda 1902 tarihinde Ermeni kadınları, Rusya'ya çalışmaya giden kocalarının dönmeleri konusunda Sadarete bir mektup yazmışlardır. Ülke dışına çıkan milliyetçi, bağımsız devlet fikirleriyle örgütlendirilen, gittikçe siyasileşen hareketlerini ülke dışından yöneten ve yönlendiren Ermenilerin, bu mektuplarının etkili olması çok zordu. Nitekim karar, Rusya'dan gelecek Ermenilerin Osmanlıya kabullerinin yasaklandığı, bunların geri dönemeyecekleri, bu sebeple Osmanlı tabiiyetinden düşürülüp bir daha dönmek üzere kadınların kocalarının yanlarına gitmesine izin verildiği şeklinde olmuştur¹².

Ermeni din adamları Ordu ve çevresinde yaşayan Ermenileri kışkırtmışlardır. Rahip Kirkor Ordu, Ünye ve Fatsa kazalarını dolaşarak fesatçı hareketlerde bulunmuştur. Bu hareketlerinden dolayı Rahip Kirkor'un uzaklaştırılması talep edilmiştir¹³. Ayrıca yine bu hareketleri içeren mektupları gönderen Fatsalı Kirkor ile Rahip Kirkor sorguya alınmıştır¹⁴.

Ermeni Patriği Ordu Kazası'nın idari durumu ve vergi tahsilâtı gibi konularda birtakım isteklerde bulunmuştur. Nitekim Ordu'nun Giresun Kazası'na bağlanmasından sonra Ermeni Patriği kazanın eski konumuna getirilmesi konusunda istekte bulunmuştur¹⁵. Yine Patrik Eğin Kazası köylerinden beş hanenin Ordu Kazasına nakledilmesine izin verilmesini istemiştir¹⁶. 1884 yılında kazada meydana gelen top- rak kaymasından dolayı insanların sıkıntılı duruma düştüğü belirtilerek Ermeni Patriği tarafından bu seneki orman ve taş vergilerinin affedilmesi istenmiştir¹⁷.

Trabzon Murahhası Sivaslı Hüsrof, Ordu kazasına fesatçı Şirinyan Mardiros'u tayin etmiş ancak kazadaki Ermenilerin şikâyeti üzerine gerekli inceleme başlatılmıştır¹⁸.

1904 yılında Kaza kaymakamı İzzed Bey'in kazada yaşayan Ermenilerin Rusya'ya kaçmaları için yardım ettiği şikâyete konu olmuş, yapılan araştırma sonucunda şikâyetin asılsız olduğu ortaya çıkmıştır¹⁹. Ancak bu konuda daha sonraki dönemde yine şikâyetler olmuştur. Nitekim kazadaki bazı kişilerin Ermenilerin Amerika'ya gitmesini kolaylaştırdığı ve Rusya ile diğer başka ülkelerden silahlar getirerek gizledikleri tespit edilmiştir²⁰.

Kazada yaşayan Ermenilerin göç ettirilmeleri sırasında Ermeni çeteleri ile silahlı mücadeleler yaşanmıştır. 1915 yılında kazanın Bolaman nahiyesinde bulunan iki Ermeni köyünün göçü esnasında Ermeni çetesi ile yapılan mücadele sonunda çete etkisiz hale getirilmiştir²¹.

1915 yılında kazada yaşamakta olan Ermenilerden ihtida edenler, zorunlu göçe tabi tutulmak istemedikleri ve kazada kalmak istediklerini beyan etmeleri üzerine, bu Ermeniler uygulamadan ayrı tutulmuşlar, dolayısıyla kazada kalmaya devam etmişlerdir²².

Ordu Kazası'ndaki Ermeniler, özellikle esnaflık ve ticaretle uğraşan, şehrin ticari hayatında sahip oldukları nüfusa oranla çok daha fazla rol oynayan bir duruma sahiptirler. Şehirde Rum ve Ermenilerden büyük sermayeli tüccarlar vardı. Sayı bakımından az olmalarına rağmen ihracat ve ithalat işlerinde ön sıralarda gelmekteydiler. Halkın un, pirinç, şeker, çay, kahveden giyeceğine, kâğıdından boş çuvalına, bahçe telinden saç, teneke, kalay ve Marsilya tipi kiremide ve yumurta talaşına kadar hemen en önemli ihtiyaç maddelerini bu gayrimüslim tüccarlar getirmişti²³.

GİRESUN KAZASINDA ERMENİLER

Ordu Kazası gibi Giresun Kazası'nda da sözkonusu dönemde Kumyalı Ermeni Mahallesi olarak adlandırılan bir Ermeni Mahallesi bulunmaktadır. Mahallede Ermenilere ait bir kilise, bir mektep ve mağazalar mevcuttur²⁴. Kazada bu mahalle dışında Ermenilerin, Müslüman ve Rumlarla beraber yaşadıkları iki karışık mahalle vardır. Kale Mahallesi, şehrin ilk mahallelerinden birisi olup, sicil kayıtlarına göre, Müslümanların daha çok olduğu mahallelerdendir. Rum ve Ermenilerin yaşadığı kayıtlardan tespit edilmektedir²⁵. Yeni Mahalle ise adından da anlaşılacağı gibi, daha önceden olmayıp, incelenen dönemde teşkil edilen mahalledir. Şehrin doğu tarafına düşmektedir. Sicil kayıtlarına göre burada Müslüman, Rum ve Ermenilerin yaşadığı tespit edilmektedir²⁶.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Giresun şehri'nde bulunan yapıların, zamanın şartlarına göre yeterli olduğu ve şehrin çok büyük olmamakla birlikte orta halli bir Anadolu şehri olduğu görülmektedir. Kazada bulunan yapılar, yıllara göre yapılan tahrir sonuçlarına göre, Trabzon Vilayeti salnamelerinde yer almıştır. Buna göre kazada bir Ermeni kilisesi ile bir Ermeni mektebi bulunmaktadır²⁷.

Giresun Kazası'nda yaşayan gayrimüslimler verilen haklar doğrultusunda kendi mekteplerini açmışlardır. 1869 Trabzon Vilayeti Salnamesi'ne göre, şehirde sadece Rum halkına ait bir mektep bulunmakta olup, öğrenci sayısı 269 olarak verilmiştir²⁸.

1869 Maarif Nizamnamesi ile azınlıkların eğitimi hakkında yeni hükümler kabul edilmiştir. Buna göre, gayrimüslimler belli şartlar altında özel okullar açabilmeleri veya bazı okullarda Müslüman çocukları ile birlikte eğitim görebilmeleri esasları belirtilmiştir²⁹.

Giresun'daki gayrimüslimler 1869 Nizamnamesi ve 1876 yılında I. Meşrutiyet'in getirdiği kanunlardan faydalanarak yeni okullar açmışlardır. 1880'lerde Giresun şehrinde gayrimüslimlere ait 5 okul bulunmaktadır. Bunlardan 3'ü Rumlara ait olup, 420 erkek, 63 kız olmak üzere toplam 483 öğrenci, 8 erkek ve 2 kadın öğretmen gözetiminde eğitim görmektedir. Diğer 2 mektep ise, Ermenilere ait olup, 150 erkek, 92 kız toplam 242 öğrenci, 3 erkek, 2 kadın toplam 5 öğretmenle eğitimlerine devam etmektedir³⁰.

1316 (1898) ve 1321 (1903) Maarif Salnameleri'nde ise, Giresun Kazası'ndaki gayrimüslim okul sayısının 23 olduğu tespit edilmektedir. Bu okullardan sadece bir tanesi Ermenilere ait olup, geri kalanı Rum cemaatinin okullarıdır³¹.

Rum cemaatine ait öğretim kurumlarının yıllık 600 liraya varan masraflarını, toplanan maddi yardımlar, kiliselerin gelirleri, okullara ait binaların kiralarından elde edilen gelirler yoluyla karşılamaktadır. İki erkek çocuk okulundan birisi, sadece ilköğretimi kapsamakta, diğeri ise, kendi programı içerisinde 10 yıllık bir döneme dayalı dersleri vermektedir. Ermeni cemaati ise, iki okulları için yılda 300 lira harcamaktadır. Bu harcamalar aynen Rum cemaatinin izlediği yöntemlerle karşılanmaktadır. Her iki cemaatin okullarında, öğretmenlerden başka bir de idareci olarak müdürler bulunmaktadır³².

Ermeni cemaatine ait sıbyan mekteplerinden birinin Kumyalı Mahallesi'ndeki, aynı cemaate mahsus kilisenin yanında olduğu görülmektedir³³. Bu mektebin Müslimlerde olduğu gibi mütevellisi bulunmaktadır. Nitekim hem mektebin hem de kilisenin müteveli ve murahhas vekili olan Papaz Vehanes Efendi, bu yapılara ait arazinin bir miktarını gasp eden Büyük Bahçe Mahallesi'nden Artin'i mahkemeye vermiştir³⁴. Daha sonraki yıllarda Ermeni cemaati gayrimüslimlere tanınan haklardan geniş ölçüde yararlanarak içerisinde mağazaların da bulunduğu erkek ve kız öğrencilerine ait mektep inşaatına ruhsat aldıkları tespit edilmektedir³⁵.

Rum mekteplerinin Ermenilerde olduğu gibi mütevellileri bulunmakta ve mekteplerin her türlü problemleriyle ilgilenmekteydiler.

Gogara Mahallesi'ndeki Rum mektebinin mütevellisi Papadubulu Yani, Kumyalı Mahallesi Ermeni halkından Barunveratyan Kerak Ağa'yı, mektebin vakıflarından birisi olan ve Mihail Efendi tarafından vakfedilen dükkânın hududuna direk diktiği için mahkemeye vermiştir³⁶.

Giresun'da yaşayan gayrimüslimlerin dinî reisleri bulunmaktadır. 1876 yılında Rumların dinî reisi olarak Metropolit Vekili Hristo Efendi, Ermenilerin dinî reisi olarak Vendoğlu Hacı İsadör Efendi görülmektedir. Tabî ki bu kişiler yabancı statüsünde olmayıp, Osmanlı Devleti'nin vatandaşlarıdır³⁷.

Şer'i mahkemelerde görülen davaların genelinde, davacı ve davalıları, bugünün avukatlık müessesesini oluşturacak olan dava vekilleri savunmaktaydı. İncelenen dönemde Giresun Kazası'nda bulunan gayrimüslim vatandaşlar için, kendi dinlerinden olan kimselerin dava vekilliği yaptığı görülmektedir. Ancak defterler incelendiğinde, gayrimüslim bir vatandaşın dava vekilinin Müslüman, Müslüman bir vatandaşın dava vekilinin ise gayrimüslim olduğu, hatta Ermenilere bir Rum'un ya da Rumlara bir Ermeni'nin dava vekilliğini yaptığı görülmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Giresun Kazası'nda dava vekilliği yapan kişilerin bir hayli fazla olduğu anlaşılmaktadır. Örnek olarak şu kişiler verilebilir: Salih Saffet Efendi, Mehmet Şükrü Efendi, Ali Ağa ibn Hüseyin, Hüsnü Efendi ibn Hacı İsmail, Rum milleti dava vekillerinden İstefan veled-i Budos, Hacı Miktađ Mahallesi dava vekillerinden Süleyman Efendi, Ermeni milleti dava vekillerinden Abik Efendi veled-i Artin, Hasan Efendi bin Hacı İsmail³⁸.

1898 yılında Meclis-i Vâlâ'da görüşülen bir dilekçede, mürur tezkeresi uygulamasının hâlâ devam ettiği görülmektedir. Ermeni vatandaşlarından Agob Gezemecyan ve Mardiros Porisiya, İstanbul'a gitmek üzere Arabkir'den hareket etmişler, ancak Giresun'a geldiklerinde karılarıyla çocukları alıkonulmuş, kendileri de bu durumu Zabıta Nezaretine şikâyet etmişlerdir. Meclis-i Vâlâ'da dilekçeleri görüşülerek, şu kararlar alınmıştır: İstanbul'da ticaret ve sanatla uğraşan Ermenilere mürur tezkeresi verilmesi gerektiği, ancak bu gibi faaliyetleri olmayan Ermenilerin İstanbul'da işsiz kalarak, sefalet içine düşecekleri belirtilerek, İstanbul'a değil de, vilayet merkezlerine gönderilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Giresun civarında alıkonulan Ermenilerin ailelerinin ise, ticaretle meşgul olduklarından mürur tezkeresiyle İstanbul'a gitmelerine izin verilmiştir³⁹.

Giresun Kazası'nın XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus, köy ve mahalle sayıları Trabzon Vilayeti Salnameleri'nden tespit edilmektedir. Yalnız sadece erkek nüfus sayısı verilmiştir. 1869 yılında Giresun Kazası'nda 2.616 hane olup, toplam erkek nüfus 9.900 olarak gösterilmiştir. Bu nüfusun Müslim-gayrimüslim dökümü ile Giresun'a bağlı nahiyelerin nüfusu tablo 2'de verilmiştir⁴⁰.

Tablo 2: 1869 yılı Giresun Kazası'nın Müslim-gayrimüslim Nüfusu

	Köy	G.Müslim	Müslim	Yekün	Ermeni	Rum	İslam	Yekün
Giresun Kazası	35	679	1.937	2.616	225	2.866	6.809	9.900
Akköy Nahiyesi	31	595	2.042	2.637	38	1.300	6.809	7.894
Keşap Nahiyesi	31	206	1.577	1.783		990	6.376	7.366

1870–1874 yılları arası Trabzon Vilayeti tarafından neşredilen 5 salnamede de, Giresun Kazası'nın merkezi 2.296 hane ve toplam 8.637 erkek nüfusa sahip olduğu tespit edilmektedir. Bu nüfusun ayrıntılı dökümü ve kazaya bağlı nahiyelerin köy, hane ve erkek nüfus sayıları tablo 3'te gösterilmiştir⁴¹.

Tablo 3: 1870–1874 Yılları Arasındaki Trabzon Salnamelerine göre Giresun Kazası'nın Nüfusu

	Köy	Mahalle	İslam	Rum	Ermeni	Yekün	İslam	Rum	Ermeni	Yekün
Giresun Kazası	29	5	1617	609	70	2296	6115	2297	225	8637
Akköy Nahiyesi	33	-	1990	580	-	2570	7969	-	1979	9948
Keşap Nahiyesi	31	-	1561	205	-	1766	6633	920	-	9948
Kırık Nahiyesi	14	-	205	100	-	1766	861	-	430	1291

1881–1882 yıllarında Osmanlı Devleti'nde önceki yıllara göre daha sağlıklı bir nüfus tespitinin yapıldığı görülmektedir. Bu tespite göre, Giresun Kazası'nın nüfusu tablo 4'te gösterilmiştir⁴².

Tablo 4: 1881–1882 yıllarında Giresun Kazası'nın Nüfusu

Müslümanlar	56.784
Ortodoks Rumlar	11.369
Ermeniler	1.239
Toplam	69.392

1890'larda Giresun hakkında bilgi veren Cuinet, Giresun Kazası'nın 1887 yılı resmî nüfus sayımını vermiştir. Şehir merkezindeki dinlere göre nüfus dağılımı tablo 5'te verilmiştir⁴³.

Tablo 5: Cuinet'e göre 1887 yılı Giresun Kazası'nın Nüfusu

Müslümanlar	4.388
Ortodoks Rumlar	4.906
Ermeniler	936
Toplam	10.230

Aynı nüfus sayımına göre kazanın toplam nüfusu 64.526 olup, bunun 29.037'si erkek, 35.480'i kadındır. Bu nüfusun dinlere göre dağılımı ise, tablo 6'da gösterilmiştir⁴⁴.

Tablo 6: Cuinet'e göre 1887 yılı Giresun Kazası'nın Dinlere Göre Nüfusun Dağılımı

Müslümanlar	51.704
Ortodoks Rumlar	11.884
Ermeniler	938
Toplam	64.526

Millî Kütüphane'de "Giresun" adında yazma eseri bulunan Münir Şeref Bey, kazanın toplam nüfusunu Cuinet'te olduğu gibi 64.526 olarak göstermiştir⁴⁵. Şehir merkezinin nüfusunu ise, 3.588 Müslüman, 3.906 Ortodoks Rum ve 944 Ermeni olmak üzere toplam 8.440 olarak vermiştir⁴⁶.

1900 (1318) yılında Trabzon Vilayeti'nde bulunan liva, kaza ve nahiyelerin genel nüfus cetveli çıkartılmış, Giresun Kazası'nın toplam nüfusu ise, dinlere göre tablo 7'de gösterilmiştir⁴⁷.

Tablo 7: 1900 yılı Giresun Kazası'nın Dinlere Göre Toplam Nüfusu

İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
37.044	35.609	8.254	6.774	854	728	46.152	43.111	89.263

1901 (1319) tarihli salnamede ise, kazanın toplam nüfusu, 84.676 olarak görülmekte olup, dinlere göre dağılımı tablo 8'de gösterilmiştir⁴⁸.

Tablo 8: 1901 yılı Giresun Kazası'nın Dinlere Göre Toplam Nüfusu

İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
35.466	33.945	7.571	6.148	828	718	43.865	40.811	84.676

1903 (1321) tarihli salnamede 2 yıl öncesine göre nüfusun 5.000 civarında arttığı görülmektedir. Bu tahrir sonucunda sadece kazanın değil, bağlı bulunan nahiyelerin de nüfusları dinlere ve cinsiyetlere göre verilmiş olup, toplam nüfus 89.563'tür. Aşağıda tablo 9'da gösterilmiştir⁴⁹.

Tablo 9: 1903 yılı Giresun Kazası'nın Dinlere Göre Toplam Nüfusu

	İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
Giresun Kazası	11.222	10.779	3.851	3.230	633	606	15.706	14.614	30.321
Keşap Nahiyesi	11.314	10.330	1.228	1.058	-	-	12.542	11.388	23.930
Akköy Nahiyesi	8.471	8.730	1.308	1.050	40	41	9.819	9.821	19.640
Piraziz Nahiyesi	4.613	4.340	1.368	892	181	81	5.962	5.313	11.275
Kırık Nahiyesi	1.724	1.430	699	544	-	-	2.423	1.974	4.397

6 Ramazan 1322 (14 Kasım 1904) tarihli bir belgeye göre, Giresun Kazası'nda nüfus tespitinin yapıldığı anlaşılmaktadır. 6 Eylül 1320 (19 Eylül 1904)'den, Ekim 15 (28 Ekim 1904)'ine kadar 4.387 nüfus yazılmış, Ekim 15'den sonuna kadar ise, 2.881 kişinin daha nüfus tespiti yapılmıştır⁵⁰.

1915 (1333) yılında Giresun Kazası'nın toplam nüfusu 126.606 olarak görülmektedir. Bu nüfusun dinlere ve cinsiyetlere göre dağılımı tablo 10'da gösterilmiştir⁵¹.

Tablo 10: 1915 yılı Giresun Kazası'nın Dinlere Göre Toplam Nüfusu

İslam		Rum		Ermeni		Toplam		Genel Toplam
Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	
49.790	49.705	12.931	11.857	1.164	1.159	63.885	62.721	126.606

Giresun Kazası'nda yaşayan şehir halkı İslâmiyet ve Hıristiyan dinlerine mensuptur. Gayrimüslim unsurlar Rum ve Ermeniler olup, Rumlar Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine, Ermeniler ise Katolik mezhebine bağlıydılar. Şehir halkının yaklaşık yarısını Müslümanlar, diğer yarısını ise, Rumlar ve Ermeniler oluşturmaktadır. Ancak kazanın tüm nüfusuna bakıldığında gayrimüslimlerin, nüfusun 7/1'ini oluşturduğu görülmektedir⁵².

Giresun Şer'iye Sicilleri'nde yer alan satış akitlerine bakıldığında, incelenen dönem içerisinde gayrimüslim unsurların ekonomik yönden çok iyi durumda oldukları görülmektedir. Nitekim Kale Mahallesi'nden ve Rum milletinden olan Toyus, Giresun Kasabası çarşısında Eski Gümrük Caddesi adı verilen yerde bulunan 2 katlı evini, Ermeni Hadişoğlu Artine 27.500 kuruşa satmıştır⁵³. Kapu mahallesi'nde oturan Rum milletinden Erimezoğlu Gorigor, Ermeni Agob'a Hacı Hüseyin Caddesi üzerinde bulunan sebze bahçesini 40 adet 100'lük mecdiye altınına satmıştır⁵⁴.

Bu satış akitlerini çoğaltmak mümkündür. Satılan gayrimenkullerin değerlerine bakıldığında, o günün şartlarına göre, çok iyi para değerleri olduğu görülmektedir. Özellikle emlak alım-satım konusunda Rum ve Ermeniler beraber hareket etmişler, birbirlerine veya dışardan gelen başka bir gayrimüslime satış yapmışlardır.

Osmanlı Devleti idaresinde yaşayıp, vatandaş statüsünde bulunan gayrimüslimler dil, din ve gelenekleri yönünden tamamen serbest olup, aile hukuku ile ilgili meseleleri kendi cemaatleri arasında hallediyorlardı. Bunun için de, kiliselere gidip dinî vecibelerine göre evliliklerini gerçekleştiriyorlardı⁵⁵. Nitekim Giresun'da yaşayan Rum ve Ermeni vatandaşların kendi kiliselerinde evlenerek, nikâh kayıtlarını sicillere geçirmek için mahkemeye müracaat ettikleri görülmektedir. Zaten evlilik ve diğer

konularda gayrimüslimler, Müslimlerin faydalandığı kanunlardan istifade etmek için şer'i mahkemeye başvurmuşlardır.

SONUÇ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon Vilayeti'ne bağlı Ordu ve Giresun Kazaları Ermenilerin azınlık statüsünde yaşadıkları şehirlerdir. Her iki kazada da nüfus olarak Rum azınlıktan sonra gelmektedirler. XV. ile XVII. yüzyıllarda bu kazalarda Ermeni nüfus bulunmamaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren Rumlarla birlikte Ermenilerin de bu kazalara geldikleri tespit edilmektedir. Bunun en önemli sebebi iki kazanın da sahil şehirleri olarak ticarete önem kazanmalarındır. Kazalara yerleşen Rumlar ve Ermeniler, nüfuslarına oranla şehirlerdeki ticari hayatın en ön saflarında yer almışlardır. Özellikle kapitülasyonlar ve yabancı tüccarların Rumlar ve Ermenilerle daha çok ticari ilişkilerde bulunmaları bu durumun oluşmasına neden olmuştur.

İncelenen dönemde her iki kazada da bulunan Ermeniler rahat bir hayat yaşamışlardır. Devletin diğer şehirlerinde olduğu gibi kendi ibadet yerleri ile eğitim-öğretim kurumlarını açmışlardır. Ancak devletin gittikçe zayıflamasına paralel olarak diğer azınlıklarla birlikte Ermeniler de bir takım faaliyetler içerisine girmişlerdir. Bu tür davranışlar ister istemez sosyal yaşantıda sıkıntılar meydana getirmiştir.